

Jarosław Ślęzak

Pomorska Szkoła Wyższa

Poszlaki i dowód poszlakowy w postępowaniu karnym w Polsce do 1991 roku.

Analiza doktryny i orzecznictwa

**Traces and circumstantial evidence in criminal proceedings in Polish
doctrine and judicature up till 1991**

Słowa kluczowe: poszlaka, dowód, postępowanie karne, kryminalistyka

Keywords: trace, evidence, circumstantial evidence, criminal proceedings, criminalistics

Streszczenie

W tekście dokonano analizy pojęcia, funkcji, klasyfikacji, oceny poszlak oraz ich wykorzystania do budowy dowodu poszlakowego do 1991 roku w Polsce zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Zwrócono uwagę na swoisty charakter dowodu poszlakowego i jego zastosowanie do wykrycia sprawców przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu i mieniu. Istotne jest wykorzystanie zasad kryminalistyki w sprawach poszlakowych.

Abstract

In the text there are analysed issues such as: the notion, functions, classifications and judgement of traces, as well as their use to build circumstantial evidences up till 1991 in Poland with respect to both judicature and doctrine. Particular attention was drawn to the use of circumstantial evidence in detecting perpetrators of offences against life, health and property.

Problematyka poszlak i dowodu poszlakowego zawsze pozostawała w zainteresowaniu teorii, jak i praktyki procesu karnego.

W okresie obowiązywania legalnej teorii dowodowej o zainteresowaniu tematyka poszlakową świadczy znaczna liczba publikacji¹. Swoistość tego systemu dowodowego

¹ Wykaz publikacji na temat poszlak od XVI wieku do połowy XIX wieku zob.: J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 5.

znalazła wyraz m.in. w rozbudowanej klasyfikacji poszlak oraz ich wartościowaniu w związku z koniecznością uzyskania tak zwanego pełnego dowodu. Poszlaki, czyli „znaki pokazujące wtstępek”, określane były jako dowody niepełne albo pośrednie. Dzielono je na bliskie, oddalone itp.²

Były one dowodem słabym, mogły stanowić podstawę do zastosowania tortur³. W procesie inkwizycyjnym zebranie dostatecznych poszlak, jak i ustalenie samego czynu przestępnego miało miejsce w tzw. *inquisitio generalis*, która stanowiła punkt wyjścia do *inquisitio specialis*, skierowanej przeciwko podejrzanemu i dozwalała na zastosowanie tortur jako środka prowadzącego do przyznania się oskarżonego⁴. Duże znaczenie miały *indicia* w procesach o czary, w których postępowanie było znacznie uproszczone. Do wszczęcia postępowania wystarczyło jakiekolwiek doniesienie albo fama. *Indicia* były różne, np. nominacja tj. wskazanie na torturach przez skazaną już czarownicę. W procesach o czary nie było żadnych ograniczeń dowodowych, świadkami mogły być kobiety, infamisi, dzieci przeciwko rodzicom. Najlepszym dowodem było przyznanie się samej podejrzaney. W toku postępowania stosowane też były specjalne metody szukania na ciele ofiar znaków diabelskich przez odpowiednie nakłucia⁵.

Od połowy XIX wieku, gdy zapanowała w Europie zasada swobodnej oceny materiału dowodowego liczba publikacji w omawianej dziedzinie maleje.

W Polsce w okresie międzywojennym zostały m.in. wydane: monografia Z. Papierkowskiego, *Dowód poszlakowy w postępowaniu karnym*, Lublin 1933 oraz L. Peipera, *Proces poszlakowy*, artykuł zamieszczony w „Głosie Prawa” 1930, nr 5.

Po II wojmie światowej poszlaka była przedmiotem analizy w pracach w kontekście dowodów w postępowaniu karnym m.in.: M. Cieślaka, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955, tematem oddzielnej monografii J. Nelkena, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*⁶, Warszawa 1970 oraz w artykule P. Horoszowskiego, O „poszlakach” i o „dowodzie z poszlak”, „Państwo i Prawo” 1962, nr 1. Przedstawiciele doktryny koncentrowali się głównie na wzajemnym stosunku „poszlaki” do „dowodu” oraz odróżnieniu „dowodu pośredniego” od „dowodu bezpośredniego”⁷.

Poszlaka (*indicia, indizio, ulika, indiz, anzeige, indicje*) – to coś co wskazuje i jednocześnie obciąża (*factum indicans, indicium*)⁸; intuicyjnie pojmowana jako „słabszy dowód”; utożsamiana także z dowodem pośrednim. Doktryna nie wypracowała jed-

² K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1986, s. 221.

³ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w postępowaniu karnym*, t. I, Warszawa 1955, s. 26.

⁴ Ibidem, s. 25–26; K. Sójka-Zielińska, op.cit., s. 219.

⁵ K. Sójka-Zielińska, op.cit., s. 222.

⁶ Zob. wykaz publikacji poświęconym poszlakom w literaturze radzieckiej oraz niemieckiej.

⁷ Ibidem, s. 4.

⁸ J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 5.

nolitego stanowiska na określenie poszlaki. W dawnej literaturze procesu karnego, można wyodrębnić poglądy utożsamiające poszlakę z dowodem, głównie pośrednim, m. in.: M. Strogowicz – „[...] poszlaką jest wszelki dowód – zarówno bezpośredni jak i pośredni – udawadniający dokonanie przestępstwa przez oskarżonego”⁹ (szerokie rozumienie poszlaki); A. Winberg, G. Minkowski, R. Rachunow – poszlaka to dowód pośredni, obciążający oskarżonego¹⁰ (przy założeniu, że dowód pośredni to zarówno fakt dowodowy, jak i ustalające go źródło dowodowe); M. Grodziński łączy poszlakę z dowodem pośrednim¹¹ (uściślając pojęcie dowodu pośredniego tylko do faktu dowodowego i uznając źródło za środek dowodowy); A. Wyszyński – poszlaką jest każdy dowód pośredni, obciążający jak i odciążający¹². Znamienne jest, że wymienieni autorzy używają nazwy „dowód” w różnych znaczeniach, co też skutkuje wieloznacznością samego pojęcia poszlaki. Poglądy, w których poszlaka definiowana jest bez zastosowania określenia „dowód”, m.in.: E. Krzymuski – poszlaki to „[...] okoliczności z których można wysnuć przekonanie o prawdziwości jakiegoś zdarzenia pozwalającego wnosić o popełnieniu przez oskarżonego zarzucanego mu czynu”, przeciwstawia je „okolicznością wchodzącym w skład istoty przestępstwa”, konkluduje iż pojedyncza nie ma znaczenia dowodowego¹³; S. Glaser – „Poszlaką jest okoliczność, która nie stwierdza bezpośrednio prawdopodobieństwa jakiegoś faktu, lecz jedynie wskazuje prawdziwość takiej okoliczności faktycznej (lub zdarzenia), z której można wnosić o prawdziwości owego faktu”¹⁴; Z. Papierkowski – „przez poszlakę należy rozumieć okoliczność faktyczną, która pozwala nam wysunąć pewne wnioski co do prawdziwości lub nieprawdziwości innej okoliczności faktycznej. Może nią być każdy fakt, każde zdarzenie mniej lub więcej głośnie, ważne by tylko pozostawało w pewnym związku z tym, co chcemy udowodnić w procesie”¹⁵, przeciwstawia ją dowodowi poszlakowemu, definiowanemu jako „sumę pewności płynącą z łańcucha poszlak”¹⁶.

Z. Papierkowski określa dowód poszlakowy jako pośredni; jego zdaniem poszlaki mogą mieć charakter zarówno obciążający (indicia accusatoria), jak i odciążający (indicia excusatoria)¹⁷. Według M. Cieślaka poszlaką jest „fakt który, jest bezpośrednim przedmiotem dowodu i który z kolei pozwala na wyciągnięcie wniosku o istnie-

⁹ M. Strogowicz, *Prawda obiektywna i dowody sądowe w radzieckim procesie karnym*, Warszawa 1955, s. 278.

¹⁰ A. Winberg, G. Minkowski, R. Rachunow, *Koswienmyje dokazatelstwa w sowietskomy ugołownom processie*, Moskwa 1956, s. 6–7.

¹¹ M. Grodziński, *Ułiki w sowietskomy ugołownom processie*, Moskwa 1945, s. 79.

¹² A. Wyszyński, *Teoria dowodów sądowych w procesie radzieckim*, Warszawa 1949, s. 298.

¹³ E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1891, s. 376.

¹⁴ S. Glaser, *Polski proces karny w zarysie*, Kraków 1934, s. 209.

¹⁵ Z. Papierkowski, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Lublin 1933, s. 32–33.

¹⁶ *Ibidem*, s. 39.

¹⁷ *Ibidem*, s. 33–34.

niu lub nieistnieniu faktu głównego będącego ostatecznym przedmiotem dowodu¹⁸. Autorzy określający dowód poszlakowy jako pośredni, nie definiując przy tym poszlaki, m.in.: M. Hauswirt, S. Popower, podkreślając że „poszlaka pojedyncza stwarza pozory winy oskarżonego”¹⁹, S. Śliwiński – dowód z poszlak to dowód pośredni²⁰, H. Henkel²¹, R. Hippel²².

Można też wyodrębnić autorów, którzy przeciwstawiają dowód poszlakowy dowodowi bezpośredniemu, podkreślając jednocześnie ich równą wartość, a także negujący podział dowodów na bezpośrednie i pośrednie, wskazujące na dużą rolę praktyczną poszlaki²³.

Od zaprezentowanych znacznie odbiegają poglądy utożsamiające poszlaki z dowodami rzeczowymi²⁴; inni autorzy, m.in. E. Bounier, P. Garrand, M. Laborde – Lacoste, R. Merle, A. Vitu stawiają znak równości pomiędzy poszlakami a domniemaniami faktycznymi²⁵.

Z przedstawionych wyżej poglądów przedstawicieli dotkryni wynika, że brak jednolitego, jasnego stanowiska teorii w sprawie poszlaki. Problemu tego nie rozwiązuje również orzecznictwo Sądu Najwyższego. Należy jednak zwrócić uwagę na występujące tam określenia poszlaki. W wyroku z dnia 2 grudnia 1959 roku Sąd Najwyższy wspomina o „dowodzie pośrednim, czyli poszlace”, określa „dowód pośredni” jako poszlakowy, stawiając znak równości między „poszlaką” a „dowodem poszlakowym”²⁶. W wyroku z 23 listopada 1959 roku Sąd Najwyższy dochodzi do wniosku, że „poszlaka jest dowodem pośrednim, innymi słowy jest to stwierdzenie faktu mogącego stanowić podstawę do wnioskowania o określonym zdarzeniu faktycznym”²⁷. Również w wyroku z dnia 23 kwietnia 1960 roku Sąd Najwyższy wspomina o „dowodach pośrednich lub poszlakowych”²⁸. W sprawach poszlakowych – czytamy w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1960 roku „poszczególne dowody pośrednie najczęściej dają tylko pewno prawdopodobieństwo, a nabierają wartości dowodowej gdy wy-

¹⁸ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. I, Warszawa 1955, s. 82.

¹⁹ M. Hauswirt, S. Popower, *Dowód*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa karnego*, red. W. Makowski, Warszawa 1973, s. 342.

²⁰ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 600.

²¹ H. Henkel, *Das Deutsche Strafverfahren*, Hamburg 1943, s. 403.

²² R. Hippel, *Der Deutsche Strafprozess*, Marburg 1941, s. 380.

²³ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, s. 8.

²⁴ A. Claps, *Les indices dans le proces penal*, Rochefort 1931, s. 157; E. Locard, *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1937, s. 264.

²⁵ J. Nelken, *op.cit.*, s. 8.

²⁶ M. Siewierski, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (Prawo karne procesowe – II półrocze 1960)*, „Państwo i Prawo” 1961, nr 10, s. 13

²⁷ IV K 874/59, orzeczenie nieopublikowane.

²⁸ III K 274/59, orzeczenie nieopublikowane.

stępują w zespołach”²⁹. Pogląd na istotę poszlaki w sposób jasny formułuje wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1960 roku wskazując, że „żadna z istniejących w sprawie poszlak wzięta oddzielnie, sama przez się nie posiada znaczenia decydującego, ale wszystkie zebrane razem poszlaki złączone w logiczną całość (...) mogą tworzyć jeden nieprzerwany łańcuch, który prowadzi do bezwzględnie przekonania o winie oskarżonego”³⁰. W wyroku z dnia 2 sierpnia 1951 roku Sąd Najwyższy wspomina o „procesie otwartym na poszlakach, a więc o procesie pozbawionym dowodów bezpośrednich i tym samym zdany na dowody pośrednie, które mogą posłużyć sądowi do wysnucia na ich podstawie wniosku o winie oskarżonego”³¹.

Na tym tle istotna jest definicja poszlaki zaprezentowana przez J. Nelkena. Według niego „poszlaką jest fakt uboczny, w stosunku do faktu głównego, który rozpatrywany pojedynczo stwarza jedynie prawdopodobieństwo dotyczące sprawcy przestępstwa, a który łącznie z innymi faktami stwarza podstawę pewności co do sprawcy przestępstwa (podstawę dowodu poszlakowego)”³².

Nie każdy fakt dający prawdopodobieństwo dotyczący sprawcy przestępstwa nazwiemy poszlaką, nie są nią na przykład zeznania naoczego świadka zdarzenia, które nas niezupełnie przekonały albo też przyznanie się przez oskarżonego do winy, które nie wydaje się wiarygodne. Cechą charakterystyczną poszlaki jest jej uboczna pozycja w stosunku do faktu głównego. Wyrazem tego jest spotykane w literaturze określenie na oznaczenie poszlaki – „fakt uboczny”³³. Poszlaka wskazuje na fakt główny, sama znajdując się na zewnątrz tego faktu. Przeciwnym razie trudno byłoby mówić o związku przyczynowym między poszlakami (faktami ubocznymi) a przestępstwem (faktem głównym)³⁴. Względna wartość i możliwość różnych interpretacji poszlak wynika z tego, że będąc faktem ubocznym poszlaka nie wchodzi w zakres znamion przestępstwa, nie ma cech przestępstwa zarzucanego oskarżonemu³⁵.

Istotne są funkcje poszlaki w postępowaniu dowodowym; można je rozpatrywać w dwóch aspektach. Po pierwsze jako rolę pojedynczej poszlaki będącej podstawą wersji wstępnej zdarzenia; po drugie jako rolę poszlaki będącej częścią dowodu poszlakowego. Wersja w postępowaniu karnym jest wytłumaczeniem zdarzenia i to wytłumaczeniem prawdopodobnym³⁶. Zadanie wersji polega na tym, aby na podstawie

²⁹ III K 270/59 orzeczenie nieopublikowane.

³⁰ III K 1017/59 orzeczenie nieopublikowane.

³¹ I K 43/51 Państwo i Prawo 1952, nr 1, s. 152–153.

³² J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, s. 14.

³³ S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1966, s. 175.

³⁴ E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego austrijackiego*, Kraków 1891, s. 376.

³⁵ J. Nelken, *op.cit.*, s. 16.

³⁶ W. Gutekunst, *Tworzenie wersji zdarzenia w toku postępowania prawnego*, „Nowe Prawo” 1964, nr 2; J. Nelken, *Z problematyki wersji w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1969, nr 9.

często nielicznych początkowo danych o okoliczności zdarzenia nadać właściwy kierunek postępowaniu karnemu, w celu ustalenia rzeczywistego przebiegu i okoliczności zdarzenia³⁷. Podkreślano że przy tworzeniu wersji chodzi o myślową rekonstrukcję zdarzenia, dlatego też wersja ma charakter hipotezy. Punktem wyjścia dla utworzenia wersji są wiadomości mające najczęściej charakter wieloznaczny i fragmentaryczny, to prowadzi do różnego interpretowania zdarzenia i tworzenia wersji wzajemnie wykluczających się³⁸.

Szczególnie wnikliwa i dokładna selekcja nawet pozornie drobnych faktów związana jest z koniecznością szybkiego wysunięcia wszystkich realnie możliwych wersji, podlegających później sprawdzeniu. Orzecznictwo Sądu Najwyższego postulowało wyczerpanie w sprawie poszlakowej całości dostępnego materiału dowodowego³⁹. Wszystkie wersje zdarzenia powinny być sprawdzane bezzwłocznie i równoległe. Jeżeli jedna z wersji zostanie potwierdzona inne wersje odpadają⁴⁰.

Dla uzyskania dowodu poszlakowego istotna jest ocena poszlak. Wartość poszczególnych poszlak dla sprawy karnej jest ściśle związana z oceną środków dowodowych. Zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów organy procesowe przy stwierdzeniu wiarygodności środków dowodowych dotyczących poszlak, jak i przy ustalaniu znaczenia dla sprawy każdej z poszlak nie są związane żadnymi regułami dowodowymi. Ocena poszlak obejmuje dwa etapy poznawcze. W pierwszym należy w sposób niewątpliwy ustalić poszczególne poszlaki. Drugi związany jest ze stwierdzeniem związku przyczynowego między ustalonymi poszlakami z jednej strony a faktem głównym z drugiej strony⁴¹.

W literaturze dokonywano różnych klasyfikacji poszlak, m.in. istotny wydaje się podział na poszlaki pobciążające (fakty przemawiające przeciwko oskarżonemu) i odciążające (fakty przemawiające na korzyść oskarżonego). Z podziałem tym wiąże się spotykane w literaturze pojęcie przeciwposzlaki, jest ona wymierzona zarówno przeciwko poszlacie obciążającej, jak i odciążającej⁴².

Występuje też podział poszlak na słabe i mocne. Należy jednak zauważyć krytycznie, że nie można z góry przesądzić o znaczeniu danej poszlaki dla wyjaśnienia sprawy, jest to możliwe dopiero w wyniku sprawdzenia wersji zdarzenia. Do najbardziej typowych poszlak należą: ślady rzeczowe, posiadanie środków służących do popeł-

³⁷ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, s. 34–35.

³⁸ *Ibidem*, s. 35–36.

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 30 grudnia 1958 r., III 1231/58; wyrok Sądu Najwyższego z 7 grudnia 1966 r.

⁴⁰ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, s. 44.

⁴¹ *Ibidem*, s. 33.

⁴² *Ibidem*, s. 64, 125–126.

nienia przestępstwa, znalezienie u podejrzanego przedmiotu pochodzącego z przestępstwa, obecność podejrzanego w pobliżu miejsca przestępstwa, fakty wskazujące na motywy popełnienia przestępstwa, fakty wskazujące na przygotowanie przestępstwa, zmiany w zachowaniu się oskarżonego po przestępstwie, zachowanie się podejrzanego po przestępstwie, fakty podobne⁴³.

W literaturze i orzecznictwie podkreśla się konieczność uzyskania w toku śledztwa „zamkniętego łańcucha poszlak”. Uzyskanie dowodu poszkalowego następuje wtedy gdy zebrane w sprawie poszlaki tworzą pewność, to znaczy wtedy gdy nie jest możliwa jakokolwiek inna interpretacja zdarzenia. Istotny był pogląd, że aby uzyskać dowód poszkalowy każdy z faktów ubocznych powinien być wykazany przez inne źródło dowodowe. Stanowisko takie wynikało z ostrożności organów procesowych przy ustalaniu i ocenie poszlak. Niemniej jednak podkreślano, że nie ma żadnych podstaw do umniejszania roli dowodowej poszczególnych poszlak na tej podstawie, że zostały one stwierdzone przez to samo źródło dowodowe⁴⁴.

W literaturze wskazywano nawet pewną wyższość dowodu poszkalowego nad dowodem bezpośrednim. Zwolennicy tej koncepcji powoływali się na to, że wielość faktów, na podstawie których utworzony jest dowód poszlakowy powoduje jego większą wiarygodność. Podkreślano to, że przy konstruowaniu dowodu poszkalowego w większym stopniu wykorzystywano rzeczowe środki dowodowe, które mają większą wiarygodność, niż osobowe środki dowodowe („świadkowie mogą kłamać, natomiast rzeczy nie kłamią”). Zaletą dowodu poszkalowego jest to, że w sprawach poszkalowych występuje spora ilość źródeł dowodowych, co niewątpliwie ułatwia ocenę materiału dowodowego, ocenę poszczególnych faktów ubocznych. Z drugiej strony dowód poszlakowy jest trudniejszy do przeprowadzenia. W sprawach poszkalowych wnioskowanie/dowodzenie organu procesowego jest bardziej skomplikowane⁴⁵. Znajduje on zastosowanie wtedy, gdy brak jest zeznań naocznych świadków przestępstwa oraz przyznania się oskarżonego do popełnienia przestępstwa. Podkreślano niedopuszczalność koncentrowania się śledztwa na przyznaniu się oskarżonego do winy⁴⁶. Takie postępowanie może prowadzić do zniebdania materiału dowodowego przez ignorowanie pewnych faktów/śladów, jak również do przyznania się oskarżonego do niepełnionych przestępstw. To zresztą może skończyć się następnie zmianą stanowiska oskarżonego w postępowaniu jurysdykcyjnym przed sądem, a przy zaniedbaniach w postępowaniu przygotowawczym i utraceniu środków dowodowych, może prowadzić do uniwienia (niedające się rozstrzygnąć wątpliwości na korzyść oskarżone-

⁴³ Ibidem, s. 65–72.

⁴⁴ Ibidem, s. 102.

⁴⁵ Ibidem, s. 114.

⁴⁶ L. Schaft, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961, s. 152.

go), a w konsekwencji rodzić brak zaufania społecznego do organów prowadzących śledztwo. Takie działanie może powodować niekorzystne konsekwencje zarówno dla organu procesowego, jak i dla oskarżonego. Uzyskanie dowodu poszlakowego teoretycznie było możliwe w każdej sprawie bez względu na rodzaj przestępstwa. W praktyce jednak dowodzenie oparte na poszlakach stosowano tylko w przypadku najpoważniejszych przestępstw, np. przeciwko życiu, zdrowiu i przeciwko własności. Wynikało to także z zaangażowania w większym stopniu niż w sprawie opartej na bezpośrednich środkach dowodowych środków technicznych i sposobów taktycznych⁴⁷.

Swoisty charakter dowodu poszlakowego wymagał zachowania dokładności, ostrożności i wnikliwości postępowania organów procesowych. W toku śledztwa z zastosowaniem dowodu poszlakowego winny mieć zastosowanie następujące zasady taktyki kryminalistycznej: praworządności – działania na podstawie prawa i ścisłego przestrzegania jego nakazu⁴⁸; humanizmu – wszelka działalność ludzka powinna służyć dobremu człowiekowi i zawsze uwzględniać poszanowanie godności i osobowości ludzkiej⁴⁹; prawdy materialnej – nakaz opracowania i zastosowania takich metod środków działania, które najpełniej pozwoliłyby na uzyskanie ustaleń zgodnych z obiektywną rzeczywistością⁵⁰; obiektywizmu – wszelkie badania i czynności winny być pozbawione uprzedzeń stronniczości i kierunkowego nastawienia⁵¹; szybkości – postulat opracowania i stosowania takich metod, środków i sposobów działania, które zapewniłyby uzyskanie pożądanego rezultatu w możliwie najkrótszym czasie⁵²; zasady dokładności – wyrażająca się w postulatcie uzyskania ścisłych i szczegółowych informacji o wszystkich interesujących w danym działaniu faktach i zjawiskach⁵³; celowości – postulująca, aby badania i czynności kryminalistyczne były przeprowadzone w określonym planie kierunku i zmierzały do realizacji celów⁵⁴; wszechstronności – wyrażająca się w postulatcie, aby badania i czynności kryminalistyczne były zaplanowane i przeprowadzone we wszystkich kierunkach⁵⁵; tajności – nieujawniania poza konieczną potrzebą, podyktowaną normami prawnymi i względami celowościowymi zarówno metod, sposobów, środków działania, informacji i ich źródeł, jak też braku informacji w konkretnej sprawie⁵⁶; organizacji walki – postulat ujęcia metod i środ-

⁴⁷ J. Nelken, *Dowód poszlakowy...*, s. 122.

⁴⁸ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 216.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 209.

⁵⁰ S. Adamczak, T. Hanausek, J. Jarosz, *Kryminalistyka*, Kraków 1971, s. 18.

⁵¹ M. Cieślak, *op.cit.*, s. 318.

⁵² S. Adamczak, T. Hanausek, J. Jarosz, *op.cit.*, s. 19.

⁵³ *Ibidem*, s. 19.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 20–21.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 21.

ków w ścisłe ramy organizacyjne, określone z jednej strony przepisami prawa, zaś z drugiej planowanymi założeniami celowościowymi⁵⁷.

W sprawach poszlakowych dla uzyskania dowodów istotne znaczenie posiadały oględziny śledcze art. 185 § 1 k.p.k., eksperyment kryminalistyczny art. 186 k.p.k., system rejestracji kryminalistycznej (ewidencja kryminalno-rozpoznawcza), eksperytyza kryminalistyczna (m.in. daktyloskopijna, pisma i dokumentów, mechanoskopijna, broni palnej, śladów stóp i pojazdów) oraz informacji służb operacyjnych (wywiad i obserwacja).

Podsumowując stwierdzić należy, że do 1991 roku w Polsce nie wypracowano jednolitego jasnego stanowiska teorii w sprawie definicji pojęcia poszlaki. Również orzecznictwo Sądu Najwyższego w tym okresie posługiwało się jedynie określeniem poszlaki, często stawiając znak równości między poszlaką a dowodem poszlakowym. W orzeczeniu Sądu Najwyższego III K 1017/59 pojawia się określenie, że „wszystkie zebrane ze sobą poszlaki złączone w logiczną całość mogą tworzyć jeden nieprzerwany łańcuch, który prowadzi do bezwzględnie przekonania o winie oskarżonego”. W analizowanym okresie na szczególną uwagę zasługuje praca Jana Nelkena, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970 i zawarta w nim analiza poszlak i dowodu poszlakowego. Dowód poszlakowy jest trudniejszy do przeprowadzenia, a jego swoistość polega na dwustopniowym przebiegu dowodzenia, ustaleniu odnośnie faktów ubocznych, a dopiero po stwierdzeniu ich w sposób niewątpliwy, związku przyczynowego między ich zespołem z jednej strony, a faktem głównym z drugiej.

Bibliografia

- Adamczak S., Hanausek T., Jarosz J., *Kryminalistyka*, Kraków 1971.
- Cieślak M., *Polska procedura karna*, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w postępowaniu karnym*, t. I, Warszawa 1955.
- Claps A., *Les indices dans le proces penal*, Rochefort 1931.
- Glaser S., *Polski proces karny w zarysie*, Kraków 1934.
- Grodziński M., *Uliki w sowieckim ugołownom processie*, Moskwa 1945.
- Gutekunst W., *Tworzenie wersji zdarzenia w toku postępowania prawnego*, „Nowe Prawo” 1964, nr 2.
- Hauswirt M., Popower S., *Dowód*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa karnego*, red. W. Makowski, Warszawa 1973.
- Henkel H., *Das Deutsche Strafverfahren*, Hamburg 1943.
- Hippel R., *Der Deutsche Strafprozess*, Marburg 1941.

⁵⁷ Ibidem, s. 22–23.

- I K 43/51 „Państwo i Prawo” 1952, nr 1.
III K 1017/59, orzeczenie nieopublikowane.
III K 270/59, orzeczenie nieopublikowane.
III K 274/59, orzeczenie nieopublikowane.
IV K 874/59, orzeczenie nieopublikowane.
Kalinowski S., Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1966.
Krzymuski E., *Wykład procesu karnego austriackiego*, Kraków 1891.
Locard E., *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1937.
Nelken J., *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970.
Nelken J., *Z problematyki wersji w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1969, nr 9.
Papierkowski Z., *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Lublin 1933.
Schaft L., *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961.
Siewierski M., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (Prawo karne procesowe – II półrocze 1960)*, „Państwo i Prawo” 1961, nr 10.
Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 1986.
Strogowicz M., *Prawda obiektywna i dowody sądowe w radzieckim procesie karnym*, Warszawa 1955.
Śliwiński S., *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948.
Winberg A., Minkowski G., Rachunow R., *Koswiennyje dowozatielstwa w sowietskomy ugołownomy processie*, Moskwa 1956.
Wyrok Sądu Najwyższego z 30 grudnia 1958 r., III 1231/58.
Wyszyński A., *Teoria dowodów sądowych w procesie radzieckim*, Warszawa 1949.